

**Pr. conf. univ. dr. Lucian Farcașiu,
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”,
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad**

**ÎNTREBUINȚAREA LINGURIȚEI
PENTRU ÎMPĂRTĂȘIREA CREDINCIOȘILOR
ÎN BISERICA ORTODOXĂ.
CADRUL ISTORIC AL APARIȚIEI
ACESTUI OBIECT LITURGIC
ȘI TENDINȚE ACTUALE PRIVITOARE
LA MODUL ÎMPĂRTĂȘIRII CREDINCIOȘILOR**

Abstract: *The joy receiving the Eucharist (Christ) should be the first thought when we come to receive the Eucharist and not anxiety for not getting ill by using the spoon successively. If we got ill by using the spoon successively, then the first subject to contamination should be the priests, because they consume after each Divine Liturgy everything that remained in the Holy Chalice, after the believers received the Eucharist by introducing the spoon in it successively. The reality shows us that the situation is different because no priest got ill after consuming the Eucharist from Chalice. The Holy Eucharist is not a cause for the fact that we get ill, but it is the fountain of life and health.*

Keywords: *Liturgical Theology, Eucharist, spoon.*

I. Ce este lingurița ca obiect liturgic?

Lingurița este obiectul liturgic din metal, de regulă argintat sau aurit, având la capătul mânerului o cruciuliță, folosit în cadrul rânduiei Sfintei Liturghii pentru împărtășirea credincioșilor cu Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului Hristos, amestecate mai înainte în sfântul potir¹.

1.A se vedea în acest sens Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 565

II. Modul împărtășirii euharistice în Biserica primară

În primele veacuri, împărtășirea credincioșilor Bisericii se făcea în același fel ca și împărtășirea clericilor. Astfel, credincioșii primeau Sfântul Trup în palma dreaptă, așezată cruciș peste cea stângă, iar Sfântul Sânge îl sorbeau direct din Sfântul Potir, care era ținut de către diacon. Avem în acest sens mărturia *Constituțiilor Apostolice*, din sec. IV: „Episcopul să dea Sfânta Pâine, zicând: *Trupul lui Hristos*, și cel ce primește să zică: *Amin*; iar diaconul să țină potirul și, dându-l, să zică: *Sângele lui Hristos...*”².

O altă mărturie o găsim în *Catehezele baptismale* ale Sfântului Chiril al Ierusalimului:

„Când te apropii deci să te împărtășești, nu te apropia cu palmele întinse, nici cu degetele răsfirate; dimpotrivă, fă mâna stângă tron mâinii drepte, ca una ce are să primească pe Împăratul. Fă-ți căuș palma, și primește Trupul lui Hristos, răspunzând: «Amin». După ce-ți vei sfinți cu multă grijă ochii prin atingerea de Sfântul Trup, împărtășește-te având grijă să nu pierzi ceva din el. Căci dacă vei pierde ceva, este ca și cum vei pierde unul din propriile tale mădule. Spunem: Dacă cineva ți-ar da câteva bucățele de aur, nu le-ai ține cu toată grija, ferindu-te să nu pierzi ceva din ele, și să te păgubești? Oare nu vei căuta cu mult mai mult și cu mai multă grijă să nu-ți cadă vreo fărâmitură din cea ce este mai prețioasă decât aurul și decât pietrele prețioase? Apoi, după ce te-ai împărtășit cu Trupul lui Hristos apropie-te și de potirul Sângelui. Nu mai întinde mâinile, ci pleacă-te și cu rugăciune și evlavie rostește: «Amin». Sfințește-te împărtășindu-te din Sângele lui Hristos!”³.

O mărturie similară găsim și în *Epistola 93* a Sfântului Vasile cel Mare, către patriciana Chesaria, în legătură cu comuniunea cu Sfintele Taine (scrisă în anul 372). Iată textul acestei scurte epistole:

și Lucian FARCAȘIU, „Lingurița”, în: *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019, pp. 522-533.

2. „Constituțiile Apostolice”, cartea VIII-a, 13, în: *Scrierile Părinților Apostolici dimpreună cu Așezămintele și Canoanele Apostolice*, Editura Facultății de Teologie din Chișinău, 1928, p. 247.

3. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, Cateheza XXIII, 21-22, trad. pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 366.

„Desigur că împărtășirea zilnică și hotărârea de a primi zilnic Sfântul Trup și Sânge al lui Hristos e un lucru bun și folositor, căci El Însuși o spune limpede: «Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică». Cine se îndoiește că participarea continuă la viață n-ar fi același lucru cu a trăi pe mai multe planuri? [...] Faptul că în vremurile persecuției unii erau nevoiți, în lipsa preotului sau a liturgului, să ia cu mâinile lor împărtășania, e de prisos să mai spunem că nu constituie nicio greșală, pentru că altădată practica aceasta era întărită de o lungă obișnuință confirmată de faptele înseși. Toți călugării care locuiesc în pustie, unde nu se mai găsește preot, păstrează cuminecătura acasă la ei și o iau cu mâna lor proprie. La Alexandria și în Egipt, chiar și fiecare laic are în mod obișnuit împărtășania la el acasă și se împărtășește singur când voiește. Din clipa când preotul a săvârșit jertfa și a împărțit-o, cel care a primit-o odată ca întreg, dacă participă la ea zilnic, trebuie să creadă pe bună dreptate că ia parte la ea și o primește din mâinile celui care i-a dat-o. Într-adevăr, în Biserică preotul dă partea care i se cere, cel care o primește o păstrează cu toată libertatea și o duce la gură cu mâna proprie. Aceasta vrea să spună că primește de la preot o singură părticică sau mai multe părticele dintr-odată”⁴.

Sfântul Ioan Gură de Aur, în *Omiliile baptismale*, ne lasă și el să înțelegem că practica același mod de împărtășire a laicilor, dându-le Sfântul Trup în palmă⁵.

Rânduiala aceasta a împărtășirii credincioșilor cu sfântul Trup primit în palmă și cu Sfântul Sânge, direct din Sfântul Potir, se păstrează până astăzi în ritul liturgic al sirienilor de răsărit sau nestorienilor⁶, la sirienii iacobiți⁷ și la coptii ortodocși și uniți⁸.

4. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 93 (Către nobila Chesaria)*, în: P.G., t. XXXII, col 485. A se vedea și traducerea românească SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistole*, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 3, Editura Basilica, București, 2010, p. 176.

5. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Catheza II către candidații la Botez*, 2, în: P.G., t. XLIX, col. 233.

6. A se vedea în acest sens pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 595.

7. Sorin I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale”, în: *Studii Teologice*, an XXV (1973), nr. 1-2, p. 91.

8. A se vedea în acest sens Robert F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 50 (1996), p. 209; Pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 595 și S. I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale...”, p. 94.

În alte părți, Sfântul Trup era dăruit credincioșilor spre împărtășire în palmă, fiind însă îmbibat mai înainte în Sfântul Sânge, așa încât potirul nu mai era dat credincioșilor pentru a se împărtăși din el cu Sfântul Sânge⁹. Așa se procedează până astăzi la armeni¹⁰.

Spre sfârșitul secolului al VII-lea, Sinodul Trulan (Quinisext, 692), în canonul 101, caută să impună această veche practică a împărtășirii, osândindu-i pe cei care veneau pentru a primi Sfânta Împărtășanie folosindu-se de anumite vase din aur sau din alte metale prețioase:

„De aceea, dacă cineva ar dori ca la momentul adunării să se împărtășească cu Preacuratul Trup și să devină, prin participare, una cu El, ținându-și mâinile în formă de cruce, să se apropie astfel și să primească comuniunea harului. Căci pe cel care, în afară de mâna lor, pregătesc pentru primirea dumnezeiescului Dar anumite vase de aur sau din alt material, pentru ca prin acestea să se învrednicească de Preacurata Comuniune, nu îi acceptăm în nici un chip, fiindcă preferă materia cea neînsuflețită și inferioară mai mult decât chipul lui Dumnezeu. Iar dacă cineva va fi descoperit că oferă Preacurata Comuniune celor care aduc aceste vase, să fie afurisit și el, și cel care le aduce“¹¹.

Chiar în sec. al VIII-lea, Sfântul Ioan Damaschin recomandă ca

„în crucișând palmele, să primim trupul Celui Răstignit. Punând peste dânsul ochii, buzele și fruntea să ne împărtășim cu dumnezeiescul cărbune, pentru ca focul dorinței din noi, luând arderea din cărbune, să ardă complet păcatele noastre, să lumineze inimile noastre, să ne aprindem și să ne îndumnezeim prin împărtășirea focului dumnezeiesc“¹².

9. Această practică a primirii Sfântului Trup îmbibat în Sfântul Sânge este denumită de istoricul liturgist R. Taft *intinție* (a se vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 209).

10. *Liturgiarum Orientalium Collectio*, Collegit. Eus. Renaudot, Francfurti, vol. I, 1847, p. 262, citat la pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 596.

11. *Canoanele Bisericii Ortodoxe, I, Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, studiu introductiv, introducere, note și traducere Răzvan Perșa, ediție bilingvă, Editura Basilica, București, 2018, p. 331. A se vedea în paralel și arhid. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, note și comentarii, Sibiu, 1992, p. 160.

12. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, cartea IV, cap. 13, traducere pr. Dumitru Fecioru, Editura Scripta, București, 1993, p. 167.

În același secol, patriarhul Gherman al Constantinopolului vorbește despre λαβίς¹³, însă tremenul acesta nu indică obiectul liturgic pe care-l numim astăzi *linguriță*, ci cleșteștele format de degetele mâinii preotului care ținea trupul lui Hristos, „cărbunele dumnezeiesc”, dăruindu-l credincioșilor spre iertarea păcatelor.

„Împărtășirea (preotului) – scrie Sfântul Gherman – arată și împărtășirea cu pâinea și potirul cel nou la Cina cea de taină, mai înainte de Patimă, despre care a zis Mântuitorul nostru: «Nu voi mai bea din acesta, până când îl voi bea nou în Împărăția Tatălui Meu» [...] Faptul că preotul se împărtășește (mai întâi) numai cu Pâine, fără Sânge, și după aceea se împărtășește cu Sfântul Sânge, nimic altceva nu arată decât că Mielul Sfânt este încă sângerând, de la junghierea dumnezeiască și purtătoare de viață și de la jertfa spirituală, pe care preotul o săvârșise în mod mistic la Proscomidie”¹⁴.

III. Cadrul istoric al apariției linguriței ca obiect liturgic și motivația întrebuițării ei în cult

Lingurița este întrebuițată pentru împărtășirea credincioșilor nu numai în Biserica Ortodoxă, ci și la orientalii necalcedonieni, la coptii ortodocși și uniți. Astfel, la aceștia, în cadrul rânduiei împărtășirii,

„preotul, după ce descoperă Sfântul Disc, ia Sfântul Trup, îl sărută, ia apoi o părticică din aspedicon, care este rezervat în exclusivitate pentru împărtășirea clericilor, o consumă, apoi, folosindu-se de linguriță, se împărtășește cu Sfântul Sânge, din potir. Împărtășirea credincioșilor se face ca în vechime, fără a se folosi lingurița, aceasta fiind rezervată numai preoților”¹⁵.

13. SFÂNTUL GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, *Tâlcuirea liturgică*, în: P.G., t. XCVIII, col. 433.

14. SFÂNTUL GHERMAN I, Arhiepiscopul Constantinopolului, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2005, pp. 125-126.

15. S. I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale”..., pp. 94-95. A se vedea în acest sens și R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence”..., p. 209.

Lingurița este folosită și la sirienii occidentali iacobiți, la aceștia ea fiind folosită numai pentru împărtășirea clericilor¹⁶. Astfel, la aceștia, în cadrul rânduiei de împărtășire,

„preotul slujitor ia cu ajutorul linguriței o părticică din Sfântul Trup, care se află deja în sfântul potir, se împărțește, apoi soarbe din Sfântul Sânge direct din potir. După ce s-a împărțit, procedează la împărtășirea celorlalți clerici, dându-le Sfânta Taină tot cu ajutorul linguriței [...] Credincioșii primesc Sfânta Taină sub forma Trupului și a Sângelui, pe care preotul le-o administrează direct cu mâna, fără a se folosi de linguriță”¹⁷.

De asemenea, în ritul liturgic etiopian este folosită lingurița pentru a fi luat cu ea Sfântul Sânge, la momentul împărtășirii preoților. Astfel, la momentul împărtășirii clericilor în Sfântul Altar „preotul ajutător oferă Sfântul Sânge cu ajutorul linguriței”¹⁸ preoților coslujitori.

Deși monofiziții copti și etiopieni s-au rupt de Biserica cea una a primului mileniu în sec. al IV-lea, faptul că ei întrebuințează până astăzi lingurița pentru împărtășire este considerat de către unii liturgiști din trecut o mărturie a faptului că ea era folosită și înainte de despărțirea lor de Biserica Ortodoxă. Folosindu-se de o informație provenită de la Nichifor Calist¹⁹, din sec. al IV-lea, liturgiștii din vechime considerau că lingurița a fost introdusă în cult de către Sfântul Ioan Gură de Aur²⁰. Însă, în pofida acestei mărturii, originea uzului liturgic al linguriței nu putea fi atât de timpurie. Faptul că ea se află în întrebuințarea liturgică a vechilor orientali poate fi explicată prin influențele mai târzii pe care cultul liturgic bizantin le-a exercitat asupra acestor rituri orientale. În favoarea acestei ipoteze vine și faptul că la necalcedonieni mai con-

16. S. SALAVILLE, *Les liturgies orientales. La Messe, II*, pp. 63-65, citat la pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 595. A se vedea în acest sens și R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence”..., p. 229.

17. S. I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale”..., p. 91.

18. S. I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale”..., p. 96.

19. NICHIFOR CALIST, *Istoria bisericească*, cartea XIII, cap. 7, la pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 595.

20. A se vedea în acest sens *Liturgiarum Orientalium Collectio*, vol. I, pp. 195-196, 262; J. GOAR, *Euchologion sive Graecorum*, p. 105 și H. DANIEL, *Codex liturgicus*, t. IV, p. 380, citați la pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 595.

servatori (armeni, nestorieni și maroniți), lingurița nu este folosită în cult²¹.

În toată creștinătatea din primele șapte veacuri, întrebuințarea linguriței pentru împărtășirea credincioșilor nu este cunoscută. Cu toate acestea, descoperiri arheologice recente au scos la iveală lingurițe din metale prețioase, datând dintre secolele VI-VII, care au aparținut unor biserici creștine. Două dintre aceste lingurițe au gravate pe mânerul lor inscripțiile donatorilor, în care arată nu numai că au fost donate unei biserici, ci și că au fost realizate în mod expres pentru o biserică. S-ar putea ca acest fapt să denote întrebuințarea lor bisericească. În plus, aceste lingurițe au fost donate împreună cu potirele, ceea ce ar putea sugera că lingurițele și potirele au fost folosite împreună, indicând astfel că aceste lingurițe erau întrebuințate în mod liturgic. Chiar dacă ele aveau o întrebuințare liturgică, nu rezultă în mod obligatoriu faptul că ele erau folosite pentru împărtășirea cu Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului, ci ar fi putut fi folosite în alte scopuri liturgice, precum amestecarea vinului și a apei din potir, pentru împărtășirea cu Sfântul Sânge sau pentru a înmuia cu Sfântul Sânge Sfântul Agneț păstrat pentru împărtășirea bolnavilor sau pentru Liturghia Darurilor mai înainte sfințite²².

Dovezile ample referitoare la primirea împărtășaniei în mână în toate sursele existente, atât în Răsărit, cât și în Apus, de la începuturi și până în secolul al VIII-lea, ne fac să considerăm aproape imposibil ca încă din secolul al VI-lea sau al VII-lea să fi fost utilizate lingurițe în ritul bizantin așa cum sunt folosite astăzi, pentru împărtășirea credincioșilor cu Trupul și Sângele Domnului, deodată. Dacă aceste lingurițe au fost folosite în afara Liturghiei, ele ar fi putut fi întrebuințate pentru împărtășirea bolnavilor, deși nu avem dovezi specifice în literatura veche bizantină care să susțină o astfel de ipoteză. Așadar, existența unor lingurițe, chiar lingurițe liturgice, între odorele bisericesti bizantine timpurii nu înseamnă neapărat că ele au

21. S. I. PETCU, „Ritualul împărtășirii în riturile liturgice orientale“..., pp. 90, 92, 93.

22. A se vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., pp. 212-218.

și fost folosite pentru împărtășirea credincioșilor²³, fiind mai degrabă obiecte ajutătoare pentru preot în ceea ce privește pregătirea Sfintei Împărtășanii sau împărtășirea grabnică a celor bolnavi.

Mai mult decât atât, nici în Apusul creștin nu există dovezi care să arate că lingurița a fost folosită pentru primirea Sfintei Împărtășanii. Dar un instrument similar a fost și este încă folosit în ritul latin, pentru pregătirea vinului și a apei amestecate și pentru îndepărtarea elementelor străine din Sfântul Potir²⁴. Potrivit unor renumiți cercetători apuseni „în niciun moment ritul latin nu a cunoscut lingurițe de împărtășire”²⁵, fiind preferat în schimb un tub de aspirație sau un pai, de obicei din argint sau aur, ca instrument prin care se lua Sfântul Sânge din Potir, acest obiect liturgic fiind, la rândul său, la fel de necunoscut în Răsărit²⁶, precum lingurițele în Apus.

În concluzie, ne asociem întru totul la opinia lansată de teologul apusean Robert F. Taft, potrivit căruia descoperirea lingurițelor în tezaurul bisericilor datate din sec. VI-VII nu spune nimic despre funcția lor liturgică. Pe baza acestor dovezi arheologice, prin urmare, trebuie să conchidem că lingurițele descoperite în biserici datând din secolele amintite „nu sunt neapărat lingurițe bisericesti, că lingurițele bisericesti nu sunt neapărat lingurițe liturgice și că lingurițele liturgice nu sunt neapărat lingurițe de împărtășire”²⁷.

Alt aspect deosebit de interesant este acela că în sursele literare nebizantine din sec. al VI-lea, lingurița liturgică este amintită într-o scriere aparținând lui Ioan al Efesului (cca 507-586), un scriitor monofizit născut în apropiere de Amida (Diyarbakr), care a vizitat Constantinopolul în timpul lui Iustinian I și a câștigat bunăvoința împărătesei

23. A de vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 219.

24. W. H. FREESTONE, „The Sacrament Reserved: A Survey of the Practice of Reserving the Eucharist, with Special Reference to the Communion of the Sick, during the First Twelve Centuries“, în: *Alcuin Club Collections*, 21, London-Milwaukee, 1917, pp. 147-148, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 219.

25. BRAUN și ALTARGERDT, citați la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 219.

26. R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 219.

27. R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 219.

Teodora. El este cel mai important istoric bisericesc siriac timpuriu. În lucrarea sa, *Viețile sfinților răsăriteni* 55, relatează cum văduva cu viață sfântă Sosiana și-a topit argintul și l-a dăruit: „și-a adus argintul care cântărea multe kilograme (λίτρα) și l-a dăruit, făcându-se potire și discuri și multe vase (πίνακα) și lingurițe (în siriacă *tarwada*) ...”²⁸.

În opinia unor liturgiști răsăriteni din trecut, se pare că pentru întâia dată lingurița a fost introdusă pentru împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului în părțile Siriei, prin secolul al VII-lea²⁹, iar potrivit altora, în Egipt. Ca argument pentru susținerea acestei ipoteze, invocă scrierea Sfântului Sofronie al Ierusalimului († 638), *Viața Sfintei Maria Egipteanca* (IV, 34), în care acesta arată că avva Zosima a luat, plecând de la mănăstirea sa, într-un potir mic, Preacuratul Trup și Sânge al Domnului, amestecate, pentru împărtășirea Sfintei Maria³⁰, ceea ce implică folosirea lingurței pentru împărtășirea cu Dumnezeieștile Taine. Iconografia bisericească susține această ipoteză, pentru că vedem în foarte multe reprezentări iconice ale momentului împărtășirii Cuvioasei Maria de către avva Zosima că acesta ține în mână lingurița cu care-i dă Sfintele Taine³¹. Însă, cu toate acestea, aici ar putea fi vorba despre lingurița specială întrebuințată pentru împărtășirea de necesitate, a celor grav bolnavi sau muribunzi, pe care o avem și astăzi în trusele speciale pentru împărtășirea bolnavilor³², folosirea lingurței de către avva Zosima neconducându-ne cu obligativitate înspre concluzia că utilizarea lingurței ca obiect liturgic folosit pentru împărtășirea credincioșilor era generalizată din acest secol.

28. JOHN OF EPHEBUS, *Lives of the Eastern Saints*, III, ed. E. W. Brooks, PO 19.2 (1926), p. 195, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 220.

29. S. SALAVILLE, *Liturgies Orientales. Notions generales. Elements principaux*, p. 138; S. SALAVILLE, *Liturgies Orientales. La Messe*, II, p. 62, citat la Pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 596.

30. A se vedea în acest sens „Viața Sfintei Maicii noastre Maria Egipteanca”, scrisă de SFÂNTUL SOFRONIE, Patriarhul Ierusalimului, în: *Triod*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, pp. 751-752.

31. J. D. ȘTEFĂNESCU, *Illustration des liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient*, Brussels, 1936, pp. 126-127.

32. A se vedea în acest sens și R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 236.

Așadar, potrivit cercetătorilor liturgiști contemporani, generalizarea linguriței pentru împărtășirea credincioșilor a fost un proces pe care unii dintre ei îl plasează începând cu sec. al VII-lea. În sprijinul istoricilor liturgiști care susțin că lingurița pentru împărtășire era folosită încă din sec. al VII-lea, facem referire la *Povestirile Sfântului Atanasie Sinaitul*, după anul 700, în care este oferită prima mărturie explicită despre folosirea unei lingurițe pentru împărtășirea cu Sfântul Trup și Sânge al Domnului³³.

Alți istorici liturgiști arată că procesul de generalizare al linguriței ca obiect liturgic folosit pentru împărtășirea cu Sfintele Taine a fost unul mai îndelungat, mergând până în sec. al IX-lea. Amintim în acest sens mărturia lui Ioan de Dara, autor iacobit din sec. al IX-lea, care ne oferă o mărturie despre lingurița de împărtășire, folosită pentru primirea Sfintelor Taine, ca și în practica actuală. Iată mărturia sa:

„De ce lingurița (*tarwādā* ⲧⲣⲟⲩⲁ) este așezată pe masa Tainei [adică, a Euharistiei]? Lingurița simbolizează pe Sfântul Duh, prin mijlocul căreia primim Trupul lui Dumnezeu Cuvântul. Apoi, lingurița simbolizează natura sfinților îngeri, primii care cunosc cele tainice și ascunse ale lui Dumnezeu. Din nou, lingurița simbolizează mâna lui Dumnezeu, care a luat țărână, a modelat-o și a făcut pe om din ea³⁴.

Istoricul liturgist Robert F. Taft face o analiză a acestor opinii, plecând de la susținerile câtorva liturgiști, răsăriteni și apuseni³⁵. Astfel, amintește opinia teologului John Meyendorff, care, fără o documentare care să-i susțină afirmația, a declarat: „curând, laicilor nu li s-a mai permis, niciunuia (cu excepția împăratului), să primească Trupul lui Hristos în mână și să bea din potir. În Constantinopol, încă din secolul al VII-lea, împărtășania a fost dată laicilor cu o linguriță specială³⁶. Mai

33. A se vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“ ..., p. 221.

34. Textul acesta este citat de R. F. TAFT, în „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“ ..., p. 223.

35. R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“ ..., p. 211.

36. J. MEYENDORFF, *Imperial Unity and Christian Divisions: The Church, 450-680 A.D.* (Crestwood, 1989), 74, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“ ..., p. 211.

apoi se referă la opinia lui Otto Nussbaum, care afirmă că lingurița răsăriteană de împărtășire apare spre sfârșitul secolului al VIII-lea³⁷. Andre Jacob³⁸, urmându-i lui Braun³⁹, afirmă că lingurița bizantină de împărtășire este menționată pentru prima dată la Sinodul de la Constantinopol, în anul 861, adică în sec. al IX-lea. Anterior, A. Petrovskij a încercat să susțină că prezența rânduiei plinirii potirului în cel mai vechi manuscris, *Codicele Barberini gr. 336*, datând din secolul al VIII-lea, care se află în Biblioteca Vaticanului, implică în mod necesar utilizarea linguriței⁴⁰, „fapt care, cu siguranță, nu se întâmplă; plinirea potirului existând cu mult înainte de împărtășirea cu lingurița“⁴¹.

În secolul al IX-lea, canonul 10 Proto-deutera al Sinodului local numit I-II (Constantinopol 861) enumeră printre vasele sfinte folosite la slujirea la sfântul altar și *lingurița*, osândind întrebuințarea neliturgică a acestui obiect liturgic:

„[...] Sfântul Sinod a hotărât ca cei care sustrag spre folosul personal ori spre vreo întrebuințare neconsacrată Sfântul Potir, Sfântul Disc, lingurița, Cinstitul Acoperământ sau ceea ce se numește Aer, sau, pe scurt, ceva dintre Sfintele și Cinstitele Vase și veșminte din Altar să fie supuși caterisirii...“⁴².

37. Otto NUSSBAUM, *Handkommunion*, 28, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 211.

38. A. JACOB, „Deux formules d'immixtion syro-palestiniennes et leur utilisation dans le rite byzantin de l'Italie meridionale“, în: rev. *Vetera Christianorum*, 13 (1976), p. 36.

39. BRAUN, *Altargerat*, 272, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 211.

40. A. PETROVSKIJ, *Istoriija cina pricasenija v vostocnoj i zapadnoj Cerkvi, Khristianskoe ctenie* 209, year 80 (1900), pt. 1:368, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 211.

41. A se vedea în acest sens A. MINGANA, „Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist“, în: rev. *Woodbrooke Studies* 6, Cambridge, 1933, pp. 105-107, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 211.

42. *Canoanele Bisericii Ortodoxe, II. Canoanele Sinoadelor locale*, studiu introductiv, introducere, note și traducere Răzvan Perșa, ediție bilingvă, Editura Basilica, București, 2018, p. 268. A se vedea comparativ și arhid. I. N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, p. 311.

Textul acesta este socotit însă de către editorii mai noi ai *Pidalionului* grecesc ca fiind interpolat⁴³.

O mărturie despre folosirea linguriței pentru împărtășirea cu Sfintele Taine ale Trupului și Sângelui Mântuitorului Hristos găsim în canonul 10 al Sinodului fotian de la Constantinopol (861), deci din sec. al IX-lea. Astfel, în lungul text al acestui canon sunt impuse sancțiuni asupra celor care profanează prin folosire seculară oricare din vasele sau țeșăturile altarului, inclusiv „sfântul potir, sau *diskosul*, sau *lingurița*, sau cinstita *endyte* [cămașa altarului], sau *aerul* [acoperământul mare care este așezat peste daruri] (τὸ ἅγιον ποτήριον ἢ τὸν δίσκον ἢ τὴν λαβίδα ἢ σεβασμίαν ἐνδυτήν ἢ τὸν λεγόμενον ἀέρα)⁴⁴. Însă, deși informația aceasta dovedește că lingurițele erau considerate instrumente liturgice, nu ni se spune cum erau ele folosite.

Potrivit cercetărilor liturgice actuale, generalizarea folosirii linguriței în tot Răsăritul creștin s-a făcut începând din sec. al X-lea⁴⁵.

În sec. al XI-lea lingurița era deja cunoscută ca obiect liturgic folosit pentru împărtășirea cu Sfintele Taine. O mărturie în acest sens o constituie informația furnizată de cardinalul Humbert Romanul, care menționează faptul că în veacul al XI-lea bizantinii introduseseră deja împărtășirea laicilor prin intincție, folosind pentru aceasta o linguriță. Într-o altă parte el notează faptul că grecii pun pâinea sfințită în potir și apoi le primesc pe ambele cu ajutorul unei lingurițe⁴⁶. Humbert, în contextul polemicilor dintre răsăriteni și apuseni de la mijlocul sec. al XI-lea, vedea în folosirea linguriței pentru împărtășire o inovație introdusă de răsăriteni. Tot în sec. al XI-lea, avem celebra „Viziune a lui Saracen” din *Miracula S. Georgii*, potrivit căreia Saracen „a văzut preotul dând Trupul și Sângele Copilului celor care se cuminecau *cu lingurița* (μετάτης λαβίδος)⁴⁷. Fragmentul relevant din relatarea lui Saracen, inclusiv cel privitor la lingurița de împărtășire, reprezintă o mărturie

43. C. KALINIKU, *Sfântul locaș și cele ce se săvârșesc în el*, Atena, 1969³, p. 182.

44. JOANNOU, *Discipline*, 1.2: 466-467, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence”, p. 225.

45. C. KALINIKU, *Sfântul locaș și cele ce se săvârșesc în el...*, p. 190.

46. A se vedea aceste mărturii citate la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence”..., pp. 225-226.

47. S. Gregorii *Decapolitae sermo historiens* 6, P.G. t. 100, col. 1204.

sigură a folosirii acestui obiect în mod liturgic în ritul bizantin, generalizat în sec. al XI-lea⁴⁸. Adăugăm la acestea și faptul că din același secol aflăm câteva cataloage de odoare bisericesti, printre care sunt amintite și lingurițele de împărțășire. Astfel, în *Viața georgiană a Sfinților Ioan și Eutimie* (înainte de 1044), George al III-lea Aghioritul (cca. 1009 – d. 1065), al optulea egumen al Mănăstirii Iviron (cca. 1044-1056), în opera sa, *Viața sfinților aghioriți ivireni Ioan* (d. 1002) și a fiului său *Eutimie*, ctitorii și primii doi egumeni ai Ivironului, enumeră donațiile și cărțile oferite la sfârșitul secolului al X-lea Marii Lavre și altor mănăstiri. Vasele donate includeau „două potire mari din argint, un disc cu o linguriță, o steluță și o casetă de argint pentru moaște, toate împodobite cu aur”⁴⁹. În același secol, *Testamentul lui Eustatie Boitas* (aprilie 1059) din Capadocia, un proprietar bogat de pământ în zona rurală, cu proprietăți în estul Asiei Mici, reprezintă cel mai vechi catalog existent de bunuri al unui aristocrat provincial bizantin. Acest text enumeră o moștenire timpurie a bisericii pe care Boitas o construisese conținând între altele „Sfinte vase: un *diskopoterion* (disc și potir, n.n.), o sită, o steluță, două lingurițe; un alt *diskos*, o cățuie, amândouă argintate”⁵⁰. De asemenea, *Diataxisul* senatorului, judecătorului, proprietarului de pământ și istoricului bizantin Mihail Attaleiates (1020/1030-1085) este o antologie în care se cuprind printre altele și *typikonul* pe care l-a scris pentru ctitoriile sale monastice, mica mănăstire a lui Hristos cel Milostiv în Constantinopol și Xenodocheion în Rhaidestos, unde avea proprietăți⁵¹. La *diataxis-typikon* este anexat un βρεβιον în care sunt enumerate bunurile mănăstirii, inclusiv „un *diskopoterion* din

48. A se vedea aceste mărturii citate la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 228.

49. Versiunea latină: P. PEETERS, „Histoires monastiques,” 25, no. 16; originalul georgian: *Jveli kartuli agiograpluli literaturis jeglebi*, ed. I. V. Abuladze et al., II (Tbilisi, 1967); traducerea franceză, *Irénikon* 6 (1929), 776-784; 7 (1930), 50-67, 181-196, 448-460, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

50. P. LEMERLE, „Le Testament d’Eustathios Boïla”, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

51. A se vedea P. GAUTIER, „La Diataxis de Michel Attaliat”, *REB* 39 (1981), 11-16, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

argint împodobit, cu steluță, linguriță și sită⁵². Într-o listă ulterioară a obiectelor cumpărate după moartea ctitorului descoperim „un alt *diskopoterion* din argint împodobit cu o cruce în mijloc și inscripția «Luați, mâncați...»; o sită din argint; o steluță și o linguriță⁵³. În fine, la sfârșitul sec. al XI-lea, *Typikonul* lui Grigorie Pakourianos (decembrie 1083), pentru mănăstirea Backovo din Bulgaria⁵⁴ anexează rânduieleii monastice și un inventar al bunurilor modeste ale mănăstirii. Lista scurtă de vase bisericești include „o singură linguriță de argint⁵⁵. Toate aceste mențiuni documentare atestă folosirea linguriței printre obiectele liturgice.

În prima jumătate a sec. al XII-lea, Patriarhul Mihail al II-lea Kourkouas justifica întrebuițarea linguriței pentru primirea Sfintei Împărtășanii arătând că Biserica a schimbat lucruri în mod sistematic pentru mai binele credincioșilor săi. Între schimbările liturgice pe care patriarhul le discută este și faptul că, înainte, „nu doar cei din altar, ca acum, ci toată lumea primea pâinea cea cerească în mâini, acoperind-o cu sărutări și atingând-o cu ochii, apoi mâncând-o“, în timp ce acum Biserica, într-un mod mai corespunzător „împărtășește pe toți cu hrana dătătoare de viață cu o linguriță (λαβίδι) sau din mâna episcopului, cu excepția clerului [...]“⁵⁶. Tot în sec. al XII-lea, lingurița apare menționată în *Comentariul liturgic* al lui Pseudo-Sofronie al Ierusalimului, aceasta fiind de fapt prima mențiune documentară sigură despre întrebuițarea *linguriței* în rânduiala împărtășirii credincioșilor. Tot din sec. al XII-lea, aflăm o mărturie importantă privitoare la întrebuițarea

52. P. GAUTIER, „La Diataxis de Michel Attaliat“, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

53. P. GAUTIER, „La Diataxis de Michel Attaliat“..., pp. 127-129, rândurile 1173-1176, „citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

54. VEZI, P. LEMERLE, „Le Typikon de Grégoire Pakourianos (décembre 1083)“, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

55. L. PETIT, ed., *Le Typikon de Grégoire Pacourianos pour le Monastère de Pétritzos (Backovo) en Bulgarie, Viz Vrem* suppl. to vol. 11 (St. Petersburg, 1904), p. 53, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

56. Patriarhul Mihail al II-lea Kourkouas, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 229.

linguriței ca obiect liturgic. Astfel, în *Catalogul mănăstirii Născătoarei de Dumnezeu Xylourgou* (1143 d.Hr.) este enumerată „mijlocirea fără linguriță, asterisc și sită”⁵⁷. Faptul că lingurița este amintită printre obiectele liturgice denotă faptul că ea era cunoscută și întrebuințată în acea perioadă. O altă mărturie este aceea din *Typikonul episcopului Leon de Argos și Nauplion* (1143 d.Hr.) alcătuit pentru mănăstirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu pe care o ctitorise în Area. În acest *Typikon*, printre sfintele vase sunt menționate și lingurițele⁵⁸.

Un alt comentariu datat din secolul al XIII-lea, o adaptare poetică a lucrării *Protheoria*⁵⁹ (cca. 1085-1095), face trimitere la pâinea sfințită ca fiind așezată în potir înainte de împărtășire: „τά δε δίσκω λειπόμενα, το μεν προσφέρει τύτον τῶν ἀτελῶν, ὁ τίθεται πάλιν ἐν ποτηρίῳ [...] τό δε αὐ τέταρτον πέφυκε τοῦ λαοῦ κοινωνία”⁶⁰. Deși textul nu menționează folosirea linguriței pentru administrarea împărtășirii, practica pe care o descrie implică folosirea ei cu necesitate⁶¹. O mărturie importantă din sec. al XIII-lea despre întrebuințarea linguriței ca obiect liturgic pentru împărtășirea cu Sfintele Taine o reprezintă *Catalogul tezaurului și bibliotecii mănăstirii Sf. Ioan Evanghelistul din Patmos* (1200 d.Hr.), în care sunt amintite: icoane sfinte, sfinte vase, pânze, mătăsuri, cărți etc., iar printre vasele obișnuite, găsim enumerate cinci lingurițe⁶².

57. Akty russkago na Svjatom Afone Monastyrja Sv. Velikomucenika i Celitelja Panteleimona (Kiev, 1873), 52, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 229.

58. NISSEN, *Diataxis*, 71 n. 5, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 237.

59. BOTNET, *Commentaires*, pp. 207-210, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 230.

60. P. JOANNOU, „Aus den inderierten Schriften des Psellos: das Lehrgedicht zum Meßopfer und der Traktat gegen die Vorbestimmung der Todesstunde”, în: *BZ* 51 (1958), 9, verses 240-244, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 231.

61. A se vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 231.

62. C. ASTRUC, „L’inventaire dressé en septembre 1200 du Trésor et de la Bibliothèque de Patmos. Édition diplomatique”, în: *TM*, nr. 8 (1981), p. 21, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence” ..., p. 237.

Primele manuscrise al Evhologhiului cu rubrici care să menționeze explicit împărțirea cu lingurița sunt *Barberini 336*, din sec. al VI-II-lea, *Sinai gr. 1020*, din sec. al XII-lea și *Esphigmenou 34*, de la începutul sec. al XIV-lea. În *diataxa* Liturghiei prezbitereale, împărțirea cu lingurița este prima dată menționată în codexul *Athens Ethnike Bibl. 662*, din secolul al XIII-lea, cel mai vechi *diataxis* prezbiteral complet care se mai păstrează⁶³. După aceea, rubricile care se referă la folosirea linguriței au devenit standarde în *diataxa* Euharistiei prezbitereale⁶⁴. În concluzie, putem aprecia că din secolul al XII-lea încoace, lingurița de împărțire începe să apară în mod obișnuit în rubricile Evhologhioulor⁶⁵.

În sec. al XIV-lea o mărturie interesantă privitoare la folosirea linguriței pentru împărțirea credincioșilor este cea a împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino, care în opera sa *Histories, I, 41*, descriind modul de împărțire a împăratului, arată că după ce primește sfântul Trup în mâinile sale, „se împărțesește cu Sângele dătător de viață, nu cu lingurița, ca oamenii obișnuiți (οὐ λαβίδι, ἀθάπερ οἱ πολλοί), ci chiar din potir, în același fel ca preoții”⁶⁶. O altă mărturie din același secol o găsim în *Inventarul „skeuophylakionului” Marii Biserici* (octombrie 1396), singurul catalog existent al obiectelor ținute în *skeuophylakionul* Sfintei Sofia. În acest catalog sunt enumerate icoane, moaște, cruci și evanghelii pentru procesiuni, alături de o întregă panoplie de pânze, veșminte și vase, inclusiv câteva tipuri de lingurițe: „două lingurițe, una din fildeș și una din chihlimbar; [...] alte trei lingurițe din argint; și una pentru *myron* și o alta din aur cu decorațiuni din aur și

63. TREMPERAS, Λειτουργία, 13, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 231.

64. A se vedea manuscrisul *diataxis*-ului din secolul XIII din biblioteca privată Dmitrievskij: DMITRIEVSKIJ, *Opisanie*, III, 120-121; de asemenea, sinodul de la Moscova din sec. XIII-XIV gr. 275 (381), din secolele XIV-XV; Vatican gr. 573, din secolele XV-XVI Sabas 305/St. Petersburg, 423, toate citate în N. F. KRASNOSCEL'CEV, *Materialy dlja istorii cinoposledovanija Liturgiisv. Ioanna Zlatoustago* (Kazan, 1889), pp. 28, 92, 113 (la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 231).

65. R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 231.

66. IOANNES CANTACUZENUS, *Historiarum libri IV*, ed. L. Schopen, 2 vols. (Bonn, 1878-1880), I, 202, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 233.

argint⁶⁷. „Lingurița pentru *myron*“ s-ar putea să fi fost folosită pentru amestecarea Sfântului și Marelui Mir, în timpul preparării sau s-ar putea să fi fost folosită pentru a lua din recipientul cu Sfântul Mir pentru Taina Mirungerii⁶⁸. În continuare, textul adaugă „o sfântă linguriță din aur cu un disc atașat și placat cu aur și argint, care este enumerată mai sus la locul sfintelor lingurițe“⁶⁹. „Sfânta linguriță“ probabil că o identifică ca fiind lingurița de împărtășire.

În sec. al XV-lea, Ulrich von Richental (d. 1437), în cronică sa cu referire la Conciliul de Konstanz, dintre anii 1414-1418, descrie Euharistia săvârșită acolo de un preot ortodox din anturajul lui Grigore Țamblac de Târnovo, Bulgaria. Grigorie, care era arhiepiscop de Kiev și președinte al delegației la Conciliu din partea Bisericii Ruse, asista la slujbă. Ulrich, un latin, era în mod evident nefamiliar cu ritualul bizantin, el descriind lucrurile așa cum le-a văzut. Între particularitățile care i-au atras atenția este folosirea linguriței în ritualul de împărtășire. După ce preotul și diaconul au luat Sfântul Trup al Domnului pentru împărtășire, el continuă, arătând următoarele:

„Apoi diaconul a ridicat și a ținut potirul și a luat din potir de trei ori cu lingurița și i-a dat preotului, care a consumat din linguriță. După aceea, cu lingurița, ei au luat vin și apă din potir și le-au băut cu lingurița, întrucât n-au ridicat potirul“⁷⁰.

Explicațiile practice ale generalizării întrebuințării linguriței pentru împărtășirea credincioșilor sunt două.

Prima explicație este aceea că se putea întâmpla, fie din neglijența preoților slujitori, fie a credincioșilor care veneau să se împărtășeas-

67. A se vedea în acest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

68. *Myron*, sau *crișma* este un termen folosit pentru Sfântul și Marele Mir. Acesta, sfințit de patriarh în Joia Mare, reprezintă principalul ulei sacramental, folosit la Taina Mirungerii, care se administrează imediat după Botez, precum și la sfințirea sau târnosirea bisericilor și la sfințirea Sfintelor Antimise.

69. MM 2:569: ἀγία λάβις κρύα μετά δέματος ἀργυροδιαχρύσου, ἥτις και ἄνωθεν ἐγραφε ἐν τῷ τοπῷ τῶν ἁγίων λαβίδων, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 237.

70. M. R. BUCK, ed., *Ulrichs von Richental Chronik des Constanzer Konzils, 1414 bis 1418*, Hildesheim, 1962, p. 140, citat la R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“..., p. 234.

că, să cadă pe jos fărănituri din Sfântul Trup sau picături din Sfântul Sânge.

O a doua explicație era aceea că unii credincioși păstrau Sfântul Trup care li se dădea în palmă, întreg sau doar o parte din el, folosindu-l în afara locașului Bisericii, fie în scopuri oculte, pentru întrebuințarea sa în acte magice sau vrăjitoarești, fie pentru a-l duce acasă celor care erau opriți de la împărtășirea cu Sfintele Taine, pentru nevrednicia lor, ca aceștia să se poată împărtăși în ascuns⁷¹.

Doar luându-se cu lingurița din Sfântul Potir, Sfântul Trup îmbibat în Sfântul Sânge și fiind consumat îndată de către cei care vin să se împărtășească, se pot evita aceste neajunsuri, enumerate mai sus. Așa se explică contextul istoric al apariției linguriței ca obiect liturgic sfințit și afierosit pentru împărtășirea mirenilor.

IV. Semnificația mistico-simbolică a linguriței ca obiect liturgic

În *Tâlcuirea liturgică* a lui Pseudo-Sofronie este indicat și simbolismul acestui obiect liturgic, adică al *linguriței*. Astfel, ea simbolizează mai întâi cleștele cu care serafimul din viziunea prorocului Isaia (6, 6-7) a luat cărbunele de foc, punându-l, din porunca Domnului, în gura prorocului, ca semn al curățirii lui de păcate și al misiunii sale profetice: „Atunci unul dintre serafimi a zburat spre mine, având în mâna sa un cărbune, pe care îl luase cu cleștele de pe jertfelnic. Și l-a apropiat de gura mea și a zis: „Iată s-a atins de buzele tale și va șterge toate păcatele tale, și fărădelegile tale le va curăți“. Acest cărbune ceresc închipuie însă pe Hristos cel euharistic, de care ne împărtășim în cadrul Sfintei Liturghii⁷². Acest simbolism mult mai timpuriu al Euharistiei se află, fără îndoială, la originile numelui λαβίς (mâner, toartă, forceps, clește) pentru lingurița de împărtășire⁷³.

Aceiași semnificație simbolică a linguriței o găsim, mai târziu, și la Arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului, în sec. al XV-lea: „Arhiereul dă

71. A se vedea în acest sens pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 596.

72. PSEUDO-SOFRONIE, „Tâlcuire liturgică“, cap. V, traducere de pr. N. Petrescu, în: rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-6, 1960, p. 360.

73. A se vedea în a cest sens R. F. TAFT, „Byzantine Communion spoons: a review of the evidence“ ..., p. 230.

cu lingura celor ce vin să se împărtășească, făcând aceasta după vederea lui Isaia prorocul⁷⁴.

Lingurița o închipuie însă și pe Maica Domnului, care a purtat în pântecele ei Pâinea cea cerească. Amintim în acest sens și faptul că în Canonul din *Rânduiala Împărtășirii*, ultima stihiră a Cântării a 8-a, arată despre Maica Domnului următoarele: „Cu adevărat, Maica lui Dumnezeu, în pântecele tău s-a copt Pâinea cea dumnezeiască a vieții, păzind nevătămat pântecele tău cel nevinovat⁷⁵. Într-o astfel de accețiune, *lingurița* care poartă în ea Sfântul Trup și Sânge al Domnului este o închipuire simbolică a Maicii Preacurate, care L-a purtat în pântecele ei pe Hristos, Mântuitorul lumii.

***V. Considerații practice privitoare la întrebuițarea
linguriței pentru primirea Dumnezeieștii Împărtășanii.
Provocări și deviații contemporane***

În actualitate, mai cu seamă în contextul actualei pandemii cu Sars-Cov 2, se pot constata tendințe inovatoare în ceea ce privește folosirea linguriței pentru împărtășirea credincioșilor cu Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului. Astfel, în unele zone ale țării, există cazuri izolate în care pentru împărtășirea credincioșilor sunt întrebuițate mai multe lingurițe, sterilizate succesiv în timpul întrebuițării lor. Această, pornind de la refuzul unor credincioși de a se împărtăși cu lingurița comună, pentru a nu se contamina de unele boli transmisibile.

Astfel de tendințe, deloc noi, au mai fost înregistrate și în trecutul Bisericii noastre⁷⁶, chiar și în Biserica Greciei⁷⁷, dând naștere la aprinse controverse și discuții⁷⁸.

74. SFÂNTUL SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, vol. I, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2002, p. 154.

75. *Ceaslovul*, Rânduiala Sfintei Împărtășanii, Canonul, Cântarea a 8-a, stihira de la Și acum..., Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973, p. 630.

76. A se vedea în acest sens pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală...*, p. 597.

77. A se vedea în acest sens J. ANAUD, „A propos de la cuiler liturgique chez les Grecs”, în: rev. *Echos d Orient*, an XIV, nr. 89, iulie 1911, pp. 209-211.

78. A se vedea în acest sens lucrarea lui Mihai URZICĂ, *Necinstirea Sfintei Împărtășanii. Abateri, vinovății și necredință*, București, 1930.

Așa cum arătam anterior, o parte, neînsemnată numeric, a credincioșilor Bisericii noastre solicită preoților să-i împărtășească cu lingurițe separate, motivând că există pericolul contaminării lor cu boli transmisibile și încercând în felul acesta să evite o astfel de îmbolnăvire care poate fi cauzată, în opinia lor, de întrebuițarea aceleiași lingurițe pentru împărtășirea tuturor credincioșilor care vin la Sfânta Liturghie. Această solicitare a credincioșilor este, din păcate în unele biserici, îndeplinită de către preoți, chiar dacă cei mai mulți dintre ei nu sunt convingși de temeinicia acestei practici. Singurul lor argument în fața unei astfel de practici este grija de a nu-i sminti pe credincioși și de a-i ține aproape de Biserică și de Sfintele Taine, invocând cuvântul Sfântului Apostol Pavel: „*Tuturor m-am făcut toate, ca măcar pe unii să-i câștig*“ (I Corinteni 9, 22).

În situația aceasta, la Sfânta Liturghie sunt folosite două sau mai multe lingurițe, preotul având lângă el un diacon sau un paraclisier care ține un vas cu apă, în care lingurița este clătită după fiecare folosire, fiind mai apoi ștersă cu procovățul. În timpul acesta, preotul împărtășește pe cel care urmează la Sfânta Împărtășanie cu cea de-a doua linguriță, urmând ca mai apoi să fie clătită în apă și ștearsă, precum am arătat anterior în cazul primei lingurițe.

Există însă și situații de-a dreptul exagerate în care credincioșii fie vin fiecare de acasă cu propria linguriță pentru împărtășanie, urmând s-o primească îndată după ce s-au împărtășit, sau sunt folosite de către preoți lingurițe de unică folosință.

Trebuie să precizăm de la început că solicitarea aceasta de a se împărtăși cu lingurițe separate vine din partea credincioșilor puțin integrați în viața liturgică a Bisericii, prea adesea superficiali și indolenți, care de cele mai multe ori vin la biserică doar înaintea Sfinteor Paști, pentru a se spovedi și pentru a se împărtăși, având atunci când vin pentru primirea Sfintei Împărtășanii astfel de pretenții. O astfel de pretenție vine de asemenea din partea credincioșilor care se raportează la realitățile bisericești doar din perspectivă rațională, fără să implice elementul credinței în aprecierea acestor lucruri.

În primul rând, trebuie subliniat faptul că Sfânta Împărtășanie ni se dă „*spre sănătatea sufletului și a trupului*“ și în niciun caz primirea ei nu ne poate îmbolnăvi. Că Sfânta Împărtășanie o primim spre să-

nătate și nu spre boală, o subliniază în repetate rânduri și rugăciunile cuprinse în *Canonul Sfintei Împărtășanii*, atât cele de dinaintea împărtășirii, cât și cele rostite îndată după primirea ei. Amintim în sensul acesta textul rugăciunilor a opta și a zecea dinaintea primirii Sfintei Împărtășanii, cât și al *Rugăciunii Marelui Vasile* și al celei către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, din cadrul *Rugăciunilor de mulțumire după Dumnezeiasca Împărtășanie*, care arată în mod expres faptul că aceasta se primește „spre tămăduirea sufletului și a trupului”⁷⁹, sau „spre sănătatea sufletului și a trupului”⁸⁰. Amintim de asemenea și minunea relatată în *Viața Sfântului Ioan Maximovici*, în care unul dintre preoții care slujeau în biserica unde slujea și Sfântul Ioan i-au pus în vinul pe care Sfântul îl folosea pentru potrivirea Sfințelor Taine din Potir, punându-l peste Sfintele Taine și înlesnind astfel consumarea lor, o cantitate considerabilă de otrăvă, fără ca Sfântul Ioan să știe lucrul acesta. După consumarea acestei cantități de vin amestecate cu otrăvă, dimpreună cu Sfintele Taine din Potir, Sfântului i s-a făcut rău, însă, în ciuda așteptărilor dușmanilor săi, nu i s-a întâmplat moartea prin otrăvire⁸¹.

Pe de altă parte, lingurița folosită pentru împărtășirea credincioșilor nu este un obiect obișnuit, ci este *obiect liturgic*, binecuvântat și sfințit, consacrat slujirii Sfintei Liturghii printr-o rugăciune de sfințire și prin stropirea ei cu aghiazmă, așa cum se poate observa din rânduiala prescrisă pentru aceasta în *Molitfelnic*. În această rugăciune este arătată atât semnificația simbolică a acestui obiect liturgic, cât și destinația ei precisă pentru împărtășirea credincioșilor cu Dumnezeieștile Taine ale Lui Hristos:

„Doamne, Dumnezeule atotțiitorule, Cel ce, prin cărbunele Cel luat cu cleștele de unul din serafimi, ai curățit buzele prorocului prin atingere și așa ai preînchipuit puterea dumnezeieștilor Taine, a Trupului

79. *Ceaslov, Rânduiala Sfintei Împărtășiri*, Rugăciunea a opta, Rugăciunea Marelui Vasile și Rugăciunea către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, pp. 644, 649, 651.

80. *Ceaslov, Rânduiala Sfintei Împărtășiri*, Rugăciunea a zecea, p. 646.

81. Pr. Serafim ROSE și pr. Gherman PODMOȘENSKI, *Fericitul Ioan Maximovici – viața și minunile*, traducere și note de Dana Cocargeanu, Editura Sofia, București, 2006, p. 78.

și Sângelui Hristosului Tău, caută acum cu milostivire spre rugăciunea noastră și trimite binecuvântarea Ta cea cerească peste lingurița aceasta și o binecuvintează și o sfințește pe ea, ca să fie vas vrednic spre luarea și darea preasfântului Trup și a scumpului Sânge al Hristosului Tău, care se va da prin lingurița aceasta credinciosului Tău popor, spre curățirea de toată întinăciunea și spre iertarea păcatelor [...]”⁸².

În cazul în care am accepta ca fiecare credincios să-și aducă propria sa linguriță de acasă, este exclus ca aceasta să fie binecuvântată și sfințită, așadar afierosită exclusiv slujirii la Sfântul Altar. Lucrurile stau întocmai și în cazul în care se întrebuintează lingurițe de unică folosință, pentru că nici acestea nu au fost concepute pentru a avea o destinație exclusiv liturgică.

Pe de altă parte, lingurița binecuvântată și sfințită nu poate fi niciodată distrusă, ci în momentul în care ea devine nefolosibilă, din pricina faptului că aliajul din care este făcută s-a oxidat, ea va fi păstrată în Sfântul Altar, într-un loc curat, ca un obiect sfințit, afierosit slujirii Sfintei Liturghii și care a purtat Sfintele Taine ale lui Hristos.

Lingurițele pe care ar putea să le aducă credincioșii personal de la casele lor, pe lângă faptul că nu pot fi sfințite și afierosite slujirii cultului, pot prezenta riscul de a fi folosite și în alte scopuri de către aceștia, pe de o parte, iar pe de altă parte, păstrarea lor în alte locuri decât Sfântul Altar este un sacrilegiu.

Dacă este să punem în discuție utilizarea lingurițelor de unică folosință pentru împărtășirea credincioșilor, și aceasta constituie o gravă abatere de la disciplina bisericească, întrucât distrugerea lor după folosire nu poate fi justificată, încadrându-se în aceeași zonă a sacrilegiului. Pe de altă parte, ele nu pot fi sfințite și afierosite cultului, pentru ca ulterior să fie distruse prin ardere sau prin îngropare.

Atunci când ne referim la lingurița cu care dăm credincioșilor Sfânta Împărtășanie nu trebuie nici o clipă să pierdem din vedere faptul că ea poartă în ea Trupul și Sângele Mântuitorului Hristos și prin urmare

82. *Molitfelnic*, Rânduiala sfințirii vaselor de slujbă: Rugăciunea pentru sfințirea linguriței, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, p. 798.

n-o putem păstra oricum și oriunde. Locul de păstrare al ei nu poate fi altul decât Proscomidiarul, alături de copie, steluță, Sfântul Disc și Sfântul Potir.

În situația în care sunt folosite pentru împărtășirea credincioșilor două lingurițe, chiar dacă acestea sunt sfințite și păstrate în Sfântul Altar, după rânduială, spălarea lor consecutivă înainte de folosire într-un vas cu apă, ținut de diacon sau de paraclisier, implică o mare problemă practică, în sensul în care apa în care lingurițele au fost clătite de regulă este aruncată, chiar dacă de cele mai multe ori într-un loc curat, ori aceasta conduce iarăși către ideea de sacrilegiu, pentru că ele au ținut Trupul și Sângele Mântuitorului. Clătirea lor după împărtășirea fiecărui credincios implică riscul ca pe linguriță să rămână fie o picătură din Sfântul Sânge, fie părțile minuscule din Sfântul Trup. Clătirea linguriței în apă înseamnă inevitabil că aceste părți din Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului rămân în această apă, ori nu este îngăduit ca o parte a Sfințelor Taine, fie ea cât de mică, să fie risipită sau aruncată odată cu această apă.

Dacă unii preoți ar motiva că ei consumă această apă îndată după împărtășirea credincioșilor, ceea ce în practică nu credem că se întâmplă, acest fapt ne conduce inevitabil către ideea că Sfintele Taine nu pot transmite boli, pentru că apa aceasta ar fi purtătoare de viruși, fiind contaminată prin clătirea concomitentă în ea a lingurițelor (fapt ireal pentru omul credincios) ori, dacă preotul care consumă această apă nu se îmbolnăvește, acest fapt înseamnă că în același mod și credincioșii se pot împărtăși cu aceeași linguriță, pentru că introducerea ei în Sfântul Potir după fiecare credincios, fără a fi clătită, nu este cale de transmitere a bolilor, dacă privim actul în sine al împărășirii și realitatea prezenței lui Hristos în Sfântul Potir, cu ochii credinței. Euharistia sau Împărtășania este o taină cerească, suprarățioană, depășind barierele rațiunii umane, și tocmai de aceea primirea ei se face prin credință în primul rând, și nu doar cu mintea.

Pe de altă parte, dacă analizăm lucrurile dintr-o perspectivă strict medicală, fără a implica credința, apa nu poate fi dezinfectant, ci mai degrabă transmitător de microbi și viruși, așa încât clătirea linguriței în apă nu înseamnă dezinfectarea ei, iar actul acesta devine, în sine, de prisos.

Cât privește afirmația, venită din păcate tocmai din partea unui preot, într-unul din cotidienele de largă circulație⁸³, că folosirea aceleiași lingurițe pentru împărtășirea tuturor credincioșilor ar genera stricarea aspectului și gustului Sfintelor Taine din Potir, îngreunând astfel chiar potrivirea sau consumarea de către preot a părților Sfântului Trup și Sânge, rămase aici după împărtășirea preoților și credincioșilor, aceasta pare hilară, vădind superficialitate și mai degrabă lipsa pregătirii catehetice a credincioșilor până ce aceștia ajung la împărtășirea cu Sfintele Taine. Afirmația potrivit căreia pe linguriță ar putea rămâne urme de ruj sau alte resturi, rezultate din atingerea linguriței de gura celor ce vin la primirea Sfintei Împărtășanii, vădește că nu s-a făcut elementara catehizare a credincioșilor privitoare la pregătirea lor fizică și chiar igienică, alături de cea sufletească, înaintea apropierii de Sfintele Taine. Această pregătire catehetică, făcută fie prin intermediul programului catehetic al parohiei, fie individual, în cadrul Tainei Spovedaniei, sau imediat după aceasta, este mai mult decât necesară. În felul acesta, putem evita apropierea femeilor de Sfântul Potir într-o ținută vestimentară necuviincioasă sau având buzele date cu ruj, ceea ce nu caracterizează ținuta demnă unei femei creștine. Lucrurile acestea pot fi foarte bine rînduite mai înainte, fie în Taina Spovedaniei, fie în discuția purtată după aceasta, așa încât apropierea credincioșilor de Sfântul Potir să se facă cu toată cuviința, nedându-se prilej pentru astfel de invocări stupide. De asemenea, în programul catehetic al unei parohii, desfășurat de regulă seara, după slujba Vecerniei ar trebui integrate și teme vizând pregătirea noastră trupească pentru apropierea de Sfintele Taine, cuprinzând chiar și norme igienice sau insistându-se asupra modului în care trebuie ținut procovățul sub bărbie în momentul împărtășirii, pentru a nu risipi nimic din Sfintele Taine.

Din prima parte a studiului nostru ne-am putut edifica asupra faptului că niciodată în Biserică nu au fost întrebuințate mai multe lingurițe pentru împărtășirea credincioșilor, ci că lingurița folosită pentru

83. Este vorba despre interviul acordat de pr. Lucian Grigore, parohul de la Biserica Domnească „Sfântul Gheorghe” din Pitești, cotidianului „Evenimentul zilei”, din 14 martie 2010.

împărtășire era de la început una singură, sfințită și afierosită numai pentru aceasta.

A accepta folosirea mai multor lingurițe pentru împărtășire, pentru a-i menaja pe cei mai slabi în credință, înseamnă mai degrabă a le spori mereu susceptibilitatea în ceea ce privește posibilitatea îmbolnăvirii lor prin împărtășire și a rămânerii lor mereu în acealtă lipsă a credinței. De asemenea, pentru cei credincioși, care niciodată nu și-au pus problema îmbolnăvirii lor prin împărtășirea cu aceiași linguriță, această practică devine smintitoare sau chiar poate introduce în inima lor îndoiala în privința realității împărtășirii cu Trupul și Sângele Mântuitorului.

În fața unor astfel de pretenții nefundamentate, preotul trebuie, cu răbdare, să-i lămurească pe credincioși asupra faptului că Sfânta Împărtășanie o primim spre viață, și încă spre viață veșnică, și în nici un caz spre boală sau spre moarte. Prin urmare, atingerea linguriței de buzele noastre ni-L dăruiește pe Hristos în chip euharistic, ori aceasta trebuie să genereze bucurie în inimile noastre și dorința neîncetată de a ne împărtăși, și în nici un caz teamă. Bucuria împărtășirii de Hristos ar trebui să fie cel dintâi gând care să se afle în atenția noastră atunci când venim la împărtășire și nu grija că am putea să ne îmbolnăvim prin folosirea succesivă a linguriței. Dacă prin această folosire succesivă a linguriței ne-am putea îmbolnăvi, atunci cei dintâi pasibili de contaminare ar fi preoții, pentru că ei potrivesc, adică consumă după fiecare Sfântă Liturghie tot ceea ce a rămas în Sfântul Potir după împărtășirea credincioșilor, prin introducerea succesivă a linguriței în el. Ori că lucrurile nu stau așa, ne-o demonstrează realitatea, pentru că niciun preot nu s-a îmbolnăvit ca urmare a potrivirii Sfintelor Taine din Potir. Sfânta Împărtășanie nu este cauză a îmbolnăvirii noastre, ci izvor de viață și de sănătate. Ori acest fapt trebuie știut de către credincioșii noștri, ei fiind învățați despre roadele minunate ale Sfintei Împărtășanii în viața lor, în cadrul programelor catehetice desfășurate în parohie. Odată cunoscute și înțelese lucrurile acestea, cu ochii credinței, nu vom mai avea din partea lor solicitări de maniera celor amintite mai sus, în ceea ce privește împărtășirea lor cu Sfintele Taine, folosind mai multe lingurițe.

În concluzie, solicitarea unor credincioși de a fi împărtășiți cu o altă linguriță decât cea sfințită și afierosită în acest sens, pentru a nu

fi contaminați cu boli transmisibile, pe lângă faptul că este absurdă, vedește necredința acestora, în definitiv, în realitatea împărtășirii cu Sfintele Taine ale lui Hristos. Aceasta întrucât cei care nu cred că Sfânta Împărtășanie nu poate îmbolnăvi, ci că ea ne dăruiește sănătate și viață, pentru că ni-L dăruiește pe Hristos-Viața, nu pot să accepte de fapt nici realitatea prezenței lui Hristos, ca Trup și Sânge, în Sfânta Împărtășanie, sub chipul pâinii și al vinului. Pentru că a accepta că Hristos își descoperă prezența Sa reală, ca Trup și Sânge, sub chipul pâinii și al vinului, în Sfântul Potir, implică în chip obligatoriu și a crede că împărtășirea Sfintelor Taine ni se dăruiește spre sănătate (nu spre îmbolnăvire) și spre viață veșnică.

Slujitorii Sfintelor Altare trebuie să rămână fideli și consecvenți învățaturii și practicii seculare a Bisericii Ortodoxe în privința împărtășirii cu ajutorul linguriței a Trupului și Sângelui Domnului, așa cum întărește și reconfirmă hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii noastre din 21 iulie 2020, care

„a luat act de răspunsurile întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale, adresate Patriarhului României, referitoare la modalitatea de împărtășire a credincioșilor în cadrul Sfintei Liturghii în contextul pandemiei cu noul coronavirus. Toate Bisericile Ortodoxe Autocefale rămân fidele tradiției liturgice ortodoxe de împărtășire a credincioșilor dintr-un singur potir sfințit și cu o singură linguriță sfințită“.

Concluzii

În primele șase veacuri împărășirea credincioșilor din Biserică se făcea în același fel ca și împărășirea clericilor. Astfel, credincioșii primeau Sfântul Trup în palma dreaptă, așezată cruciș peste cea stângă, iar Sfântul Sânge îl luau direct din Sfântul Potir, care era ținut de către diacon.

Din secolul al VII-lea, vechea tradiție a împărtășirii în mână începe să se destrame, întrucât, în unele zone, atât din Răsărit, cât și din Apus, practica intinției împărtășirii cu Sfântul Trup îmbibat în Sfântul Sânge începe să se răspândească pentru împărtășirea mirenilor.

Deși lingurițele care ar fi putut avea un scop liturgic sunt găsite în descoperiri arheologice din Siria începând cu secolul al VI-lea, nu exis-

tă nicio dovadă la fel de veche pentru folosirea unor astfel de lingurițe pentru primirea Sfintei Împărtășanii.

Lingurițele liturgice existau deja cu mult înainte ca mărturiile scrise să ne descrie modul în care erau folosite. Dovezile din Siria și Palestina dovedesc că, inițial, s-ar putea ca aceste lingurițe să fi fost folosite pentru altceva decât în practica bizantină actuală, care le folosește pentru împărtășirea mirenilor.

Folosirea unei lingurițe pentru primirea Sfintei Împărtășanii este atestată pentru prima dată în Palestina, în secolul al VII-lea, în acest caz putând fi vorba despre împărtășirea în cazuri speciale, în afara Sfintei Liturghii, cum este până astăzi împărtășirea bolnavilor și muribunzilor.

Sursele bizantine menționează lingurița liturgică folosită pentru primirea Sfintei Împărtășanii începând cu a doua jumătate a secolului al IX-lea. Până la mijlocul secolului al XI-lea, practica curentă a împărtășirii cu lingurița devenise deja generală, însă nu devenise și universală. Unele surse arată că încă mai existau și alte moduri, diferite, de a o folosi. Potrivit patriarhului Mihail al II-lea, unii episcopi au continuat să dea Sfântul Trup credincioșilor în mână.

Cea mai veche dovadă clară a rânduiei bizantine care atestă folosirea linguriței pentru primirea Sfintei Împărtășanii datează din secolul al XII-lea, când în mod sigur practica aceasta se generalizase. Faptul că Biserica Răsăritului întrebuițează lingurița pentru împărtășirea credincioșilor de cel puțin unsprezece secole nu lasă nicio îndoială în ceea ce privește eficacitatea și continuitatea neîntrerupută a acestei practici în tradiția seculară a Bisericii.

Solicitarea unor credincioși de a fi împărtășiți cu o altă linguriță decât cea sfințită și afierosită în acest sens, sau cu mai multe lingurițe folosite alternativ, după ce în prealabil au fost sterilizate, pentru a nu fi contaminați cu boli transmisibile, pe lângă faptul că este absurdă, vădește necredința acestora în realitatea împărtășirii cu Sfintele Taine ale lui Hristos. Aceasta întrucât cei care doresc să se împărtășească cu vrednicie, și nu spre osândă, cu Trupul și Sângele Domnului, trebuie să creadă din toată inima că Sfânta Împărtășanie nu poate îmbolnăvi, ci că ea dăruiește sănătate și viață, pentru că ni-L dăruiește pe Hristos-Viața, ca Trup și Sânge, în Sfânta Împărtășanie, sub chipul pâinii și al vinului.

Slujitorii Sfințelor Altare trebuie să rămână fideli și consecvenți învățaturii și practicii seculare a Bisericii Ortodoxe în privința împărtășirii cu ajutorul unei singure lingurițe a Trupului și Sângelui Domnului, așa cum întărește și reconfirmă hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii noastre din 21 iulie 2020.